

Воловик А. А.,
аспірант II року навчання кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ У ПЕРЕКЛАДІ: ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей відтворення символіки чарівної казки на рівні характерологічного контексту. За підсумками проведеного аналізу встановлено, що, попри загальну тенденцію адекватного повного та часткового відтворення усіх полів значення символів вихідного тексту в цільовому тексті, існує низка символів, переклад яких за допомогою словникових відповідників вважається недостовірним. У статті розглянуті приклади неадекватного відтворення символів чарівної казки, а також запропоновані власні відповідники до проаналізованих одиниць.

Ключові слова: переклад, чарівна казка, символ, характерологічний контекст, адекватність.

Постановка проблеми. Символічна інтерпретація текстів чарівної казки потребує від інтерпретатора, зокрема перекладача, не лише поверхневого прочитання тексту для визначення його загального символічного наповнення, але й глибокого проникнення в контекст та всі його рівні для розкриття справжньої картини світу вихідного тексту (далі – ВТ), яка, на думку дослідниці І.М. Шама, «може повністю відрізнятись від відкрито вираженої автором або ж такої, що прийнята в наукових дослідженнях» [1, с. 1]. Саме тому важливим вважається дослідження символічного наповнення чарівної казки на різних рівнях контексту, зокрема характерологічному, для виокремлення суттєвих рис символів, які необхідно транспонувати у мову перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття «символ» у перекладі приділяла увагу порівняно незначна кількість дослідників, зокрема Е.Д. Андрєєва, Н.О. Верхотурова, В.М. Кикоть, В.В. Соколова та ін. З-поміж дослідників, які займалися виокремленням особливостей передачі символічного значення лексичних одиниць на різних рівнях тексту, слід відзначити М.О. Новикова, К.О. Панасенко, І.М. Шаму.

Актуальність статті визначається необхідністю дослідження символів чарівної казки на окремих контекстуальних рівнях тексту. Характерологічний контекст слід вважати одним із найважливіших, оскільки він на рівні з іншими текстовими контекстами (сюжетний, композиційний) формує символічний «каркас» усього тексту. Тому дослідження символіки на характерологічному рівні має суттєве значення для адекватного відображення персонажної символічної картини окремої чарівної казки у перекладі.

Мета та завдання статті полягають у висвітленні особливостей відтворення символіки характерологічного контексту, а також у визначенні подібностей і відмінностей у передачі полів значення окремого символу ВТ у тексті перекладу (далі – ПТ).

Матеріалом дослідження слугували англійські та українські чарівні казки та їх переклади. Вибір матеріалу продиктовано його перенасиченістю лексичними одиницями, що несуть у собі символічне значення. З-поміж методів, які використовувалися під час написання статті, слід виокремити дефінітивний та тезаурусний методи для визначення суті окремого символу, багатонаціональної детермінованості його семантики, а також нетотожність його значення у різних культурах, що реалізується на рівні характерологічного контексту.

вплив на результати кількісного аналізу, можна стверджувати, що найчастіше символізм, яким наділені найменування персонажів ВТ та ПТ чарівних казок, збігається. Деякі з цих образів мають однакове символічне значення в англомовній та українськомовній лінгвокультурах. Вибір адекватного символічного відповідника з максимально можливим співвіднесенням полів значення символу в двох лінгвокультурах свідчить про високий професійний рівень перекладачів. Однак, використовуючи дефінітивний та тезаурусний методи, можна виявити, що іноді перекладачі підбирають неадекватний за своїм символічним змістом еквівалент або ж такий відповідник, що не повною мірою відтворює символізм назви персонажа ВТ.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи характерологічний контекст чарівних казок, слід зазначити, що найчастіше найменування персонажів наділені символічним значенням, відтворення яких є значущим для досягнення адекватності перекладу символіки казки в цілому. Ґрунтуючись на результатах кількісного аналізу, можна стверджувати, що найчастіше символізм, яким наділені найменування персонажів ВТ та ПТ чарівних казок, збігається. Деякі з цих образів мають однакове символічне значення в англомовній та українськомовній лінгвокультурах. Вибір адекватного символічного відповідника з максимально можливим співвіднесенням полів значення символу в двох лінгвокультурах свідчить про високий професійний рівень перекладачів. Однак, використовуючи дефінітивний та тезаурусний методи, можна виявити, що іноді перекладачі підбирають неадекватний за своїм символічним змістом еквівалент або ж такий відповідник, що не повною мірою відтворює символізм назви персонажа ВТ.

Аналізуючи українську народну казку «Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув» [2, с. 3–9], можна стверджувати, що більшість найменувань персонажів, які мають символічний контекст в обох лінгвокультурах, відтворені адекватно [3, с. 366–371]. Проте переклад лексичної одиниці *засць*, що наділена символічним значенням в англомовній та українськомовній лінгвокультурах, свідчить, що в ПТ вона відтворена недостовірно за допомогою словникового відповідника *rabbit*. З огляду контексту відповідник підібраний неадекватно. По-перше, це стосується особливостей умов існування зайців та кроликів у природі. Перші характеризуються тим, що є швидшими за кроликів, живуть невеликими групами в лісах, полях, степах, на землі [4]. По-друге, зайці відрізняються своєю лякливістю, тому у слов'ян вони, насамперед, асоціюються з боягузтвом, метушливістю, швидкістю, а також нечистою силою, тощо [5, с. 271]. Саме тому у чарівних казках *засць* постає як ляклива тварина, що живе у лісі та швидко бігає.

В англійській лінгвокультурі зайці та кролики асоціюються з неталаном, хоча окремі їх частини тіла, зокрема хвіст чи лапка, символізують гарну вдачу [6, с. 289]. Таким чином, еквівалент персонажу *засць* у цільовому тексті підібраний неадекватно як у контекстуальному, так і в символічному значеннях. Перекладач міг використати словниковий відповідник *hare* і у такий спосіб домогтися достовірного контексту. З-поміж символічних еквівалентів частковим відповідником виступає *mouse*, оскільки остання асоціюється у англійців з нечистою

силою [6, с. 236–237], як і *засць* в українській лінгвокультурі. Крім того, перша відрізняється своєю швидкістю та може жити в лісовій місцевості [7].

Ще одним прикладом із неадекватним відтворенням символічного значення, властивого лексичній одиниці на позначення персонажа в ВТ (на прикладі казки «Про сімох братів-гайворонів та їхню сестру» [8, с. 425–433]), нами вважається лексема *коза*. У контексті казки сім братів убивають у лісі дику козу, яка виявляється дочкою Баби-Яги. У цільовому тексті перекладач використовує відповідник *wild goat* [3, с. 129–137]. У традиційній культурі українського народу, пов'язаної із християнством, *коза* символізує багатство, урожай, воскресіння сил природи поряд із малозначущістю, недовірою, однак у фольклорній традиції *коза* (*цан*) асоціюється з нечистою силою, найчастіше з чортом. Тому в контексті казки *дика коза* належить до світу зла. У кельтській традиції, перейнятій сучасною англійською лінгвокультурою, *goat* постає священною твариною, яка приносила у жертву богам, а також символізувала чоловічу силу, проте про її зв'язок з нечистою силою не йшлося [9, с. 218]. Таким чином, символічне значення лексичної одиниці ВТ не збігається з символічним значенням одиниці ПТ. Частковим символічним еквівалентом лексеми *коза* в англійській казці може стати лексема *rooka*, яке походить із ірландського фольклору та означає *напівкоза* (*козел*). Словникова дефініція цього слова містить значення «злий дух, що виступає провісником смерті та несе погану вдачу». Крім того, ця тварина здатна поставати в людській подобі [9, с. 384]. Такий еквівалент буде ближчим за своїм символічним значенням представникам англійської лінгвокультури, ніж запропонований перекладачем у межах проаналізованої казки.

Ще одним символом характерологічного контексту англійського ВТ, який неадекватно відтворений перекладачем у ПТ, слід вважати лексичну одиницю *frog*. В англійській казці «The Well of the World's End» [10], слідує стародавній кельтській традиції, лексема *frog* несе позитивні конотації, асоціюється з силою цілющих вод та вважається Володаркою Землі [5, с. 257], а, отже, виступає священною твариною. Однак у старослов'янській традиції символ *жаба* має негативне значення та асоціюється з хвалюватістю, завищеною самооцінкою, Божим покаранням, тощо [5, с. 257]. Перекладач використовує словниковий еквівалент *жаба* [11, с. 53–57], намагаючись зберегти як контекстуальне, так і символічне значення ВТ, однак його рішення слід вважати неадекватним. Одним із еквівалентів, який би міг передати частину полів значення символу ВТ, є лексична одиниця *рак*. Так, в українській фольклорній традиції у деяких казках ця водяна тварина асоціюється з потойбічним світом, наділена войовничими та чаклунськими здібностями [12, с. 276–277]. Крім того, важливою граматичною особливістю слова *frog* є його належність до чоловічого чи середнього роду в англійській мові. Про це може свідчити сюжетний контекст казки, оскільки в її кінці *frog* перетворюється на принца, а тому тут йдеться про істоту чоловічого роду. У цьому разі лексема *рак* також покриває одне з полів значення символу ВТ, адже в українській весільній обрядовості *рак* виступає «носієм чоловічого начала, набуває значення залицяльника, жениха» [12, с. 278], а у чарівних казках він одружується з дівчиною. Таким чином, українській відповідник *рак* можна вважати ближчим за своїм символічним значенням до лексеми *frog*, ніж підібраний перекладачем еквівалент.

Висновки. Отже, проаналізувавши деякі з прикладів неадекватного відтворення найменувань персонажів, наділених символічним значенням, можна зробити висновок, що більшість лексичних одиниць текстів-оригіналів чарівних казок, які представляють характерологічний контекст, збігаються з лексемами цільових текстів. Натомість існує низка символів, відтворення яких за допомогою словникових відповідників вважається недостовірним через повну чи часткову невідповідність символічного значення оригіналу та перекладу. Крім того, неадекватне відтворення одного чи декількох символів, зокрема в межах характерологічного контексту, може призвести до «жанрового зсуву» (термін В.В. Демещької) [13], за якого «пряме транспонування» символів із однієї лінгвокультури в іншу може призвести до «хибної атрибуції» вихідного жанру цільовою аудиторією. Для уникнення таких невідповідностей перекладач повинен проводити більш ґрунтовний аналіз лексикографічних джерел із тлумачення символів лінгвокультур, із якими він працює.

Окреслюючи перспективи подальшого дослідження специфіки перекладу символів у межах окремих контекстів, слід зазначити, що у світлі теорії та практики перекладу увагу необхідно приділити розробці комплексного підходу до відтворення різних полів значення символу в межах гіпотекстового, текстового та гіпертекстового контекстів у цілому та їх різновидів зокрема. Окремого висвітлення потребує аналіз різних казкових жанрів, зокрема літературної казки, в якій також можливі невідповідності значень символів ВТ у разі їх перекладу засобами цільової мови.

Література:

1. Шама И.Н. Характерологический контекст и развязка художественного текста: символическая взаимосвязь. Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки». Запоріжжя, 1999. Вип. 1. С. 1–3.
2. Як мужик чорта дурив: українські народні антирелігійні казки / ред. О.С. Яремійчук. К.: Веселка, 1984. 56 с.
3. Ukrainian Folk Tales / transl. I. Zheleznova. K.: Dnipro Publishers, 1985. 391 p.
4. Langley L. What's the Difference Between Rabbits and Hares? National Geographic. 2014. URL: <https://news.nationalgeographic.com/news/2014/12/141219-rabbits-hares-animals-science-mating-courtship/>.
5. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
6. Simpson J., Roud S. A Dictionary of English Folklore. Oxford University Press, 2000. 424 p.
7. Wood mouse. BBC: Nature Wildlife. URL: http://www.bbc.co.uk/nature/life/Wood_mouse.
8. Українські народні казки / ред. С.В. Хрустальова. К.: Ірпінь, 1996. 656 с.
9. Monaghan P. The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore. NY: Facts on File, Inc., 2003. 529 p.
10. Jacobs J. English Fairy Tales. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2005. URL: http://mce.ucoz.ru/_ld/0/94_English-Fairy-T.pdf.
11. Англійські народні казки / упор., вступ. слово та переказ з англ. О.І. Тереха. К.: Веселка, 1980. 151 с.
12. 100 найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. В. Завадської, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. К.: Орфей, 2002. 448 с.
13. Демещька В.В. Теорія адаптації в перекладі: автореф. дис. ... док. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 36 с.

Воловик А. А. Передача символики волшебной сказки в переводе: характерологический контекст

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности перевода символики волшебной сказки на уровне характерологического контекста. Основываясь на результатах проведенного исследования, следует заключить, что, несмотря на общую тенденцию адекватной полной или частичной передачи всех полей значения символов исходного текста в тексте перевода, существует ряд символов, перевод которых с помощью словарных соответствий считается неадекватным. В статье проанализированы примеры неадекватной передачи символов волшебной сказки, а также предложены собственные эквиваленты таким символам.

Ключевые слова: перевод, волшебная сказка, символ, характерологический контекст, адекватность.

Volovyk A. Ways of rendering of fairy tales' symbols: characterological context

Summary. The article focuses on the analysis of peculiarities of translation of the fairy tales' symbols within characterological context. According to the results of the conducted research, it is possible to conclude that despite the general tendency of faithful full or partial rendering of various fields of meaning of a symbol in the target text, there is the number of symbols that is translated unfaithfully with the help of dictionary equivalents. The author of the article performs the analysis of the abovementioned symbols and offers possible variants of their translation.

Key words: translation, fairy tale, symbol, characterological context, adequacy.